

Onderstaande studie is grotendeels in de zomer van 2005 gemaakt. Het is mogelijk om deze tegen betaling van 8 euro (exclusief verzendkosten) ingebonden te verkrijgen. Daarbij zijn ook meerdere illustraties van de kerk, van voorgangers en de bronnen toegevoegd.

Zondagsschool sinds 1910; ooit luidklok van 1610

Zeven initiatiefnemers lieten lokaal bouwen

door Frans Verkade

Ter inleiding

De geschiedenis van het kerkenwerk van hervormd Mussel is helaas tot heden het meest onbeschreven gebleven. Dat terwijl deze inmiddels ook al ruim negentig jaren voortduurt en ook hier tien voorgangers het nodige aldaar van zich hebben doen horen. Met name de vragen rond het Samen op Weg-proces in de moedergemeente Musselkanaal en het ontbreken van voldoende financiële middelen brengen de gemeente momenteel op een belangrijk kruispunt. Hopelijk zullen er nog vele jaren activiteiten in en rond de hervormde kerk van Mussel mogen plaatsvinden.

Helaas is het nog niet mogelijk een compleet beeld van het reilen en zeilen van het verleden te schetsen. Het is alleszins de moeite nog eens breder te bezien hoezeer het zeil van de boot van het fraaie raam in de voorgevel van de kerk door de Heilige Geest is voortgedreven.

Begin

In de beschrijving over het ontstaan van hervormd Musselkanaal valt te lezen hoe aldaar in 1858 de eerste kerk officieel in gebruik is genomen. Voordien moesten inwoners van deze omgeving eerst naar Onstwedde en later viel de gemeente onder die van het huidige Stadskanaal-Noord. Het moet voor de inwoners van Mussel dan ook een verleiding zijn geweest om sedert de ingebruikname van het kerkje van Vledderveen in 1907 niet meer de lange tochten naar Onstwedde, Stadskanaal of Musselkanaal te maken, maar veel dichterbij huis hun geestelijk voedsel te zoeken.

Hoe het ook is geweest, Haisma is nog maar goed en wel in Vledderveen aangetreden (1 april 1910) of nog in datzelfde jaar wordt in Mussel een zondagsschool opgericht. Het is ene H.J. Kuiper en diaken H. Hagedoorn die in de openbare school hiermee van start gaan. Deze locatie doet op 8 september van 1912 dienst voor een bijzondere vergadering. Naast de predikant van Musselkanaal, Enno Harm Wieringa, zijn dertien belangstellende personen aanwezig. Ze praten over “de bouw van een lokaal in de Mussel om er een zondagsschool in te houden enz.” Voorwaarde is wel dat er geen concurrentie met de kerk in Musselkanaal mag komen.

Meteen wordt een voorlopig bestuur gekozen, bestaande uit Lubbertus Smith en Geert Bok uit het dorp, Hendrik Klompmaker met Berend Scheper van de Kopstukken en Rutger Kuiper van de Oomsberg. Hun geografische herkomst staat er zo expliciet bij daar later blijkt dat er zo'n verdeling is afgesproken, twee uit het dorp, twee uit Kopstukken en één van de Oomsberg. Het schijnt dat de grens van de werkzaamheden in noordoostelijke richting zich zelfs tot de Vosseberg uitstrekt. Ondertussen is het initiatief genomen en het fundament gelegd. We lezen even over de schouders van de secretaris mee: “Alles liep van een leien dakje. Grond werd er gekocht van Spekken, het gebouw aanbesteed aan W. Mulder en het verfwerk aan Tap uit Musselkanaal. In het vroege voorjaar van 1913 wordt het gebouw ingewijd door Ds. Wieringa met de markante woorden: dit is de opperzaal.”

Het lijkt erop dat de vijf genoemde bestuursleden van het eerste uur tezamen met Steffen Hoitsing en Steffen Schoenmaker de bouw voor hun rekening hebben doen verrichten. Althans zij verkopen op 20 februari 1917 het perceel grond met het gebouw aan de “Vereniging voor Evangelisatie.” Er wordt dan een bedrag van zeshonderdvijftig gulden betaald. De initiatiefnemers zijn erin geslaagd het lokaal ook iets monumentaals mee te geven. Er wordt nota bene een luidklok van het jaar 1610 met het opschrift “Soli Deo Gloria” in de toren opgehangen. Helaas is de herkomst nog onbekend. Op 11 maart 1943 hebben de Duitsers deze roepstem voor Mussel meegenomen.

Verenigingsleven

Het zal nog tot 1916 duren voordat de evangelisatievereniging een feit is. Dan kan een ieder die dat wenst zich opgeven bij één van de bestuursleden en blijft tegen betaling van vijftig cent per jaar verzekerd van een plaats op de ledenlijst. De vereniging heeft als doel “in de geest van de belijdenis der Ned. Herv. Kerk het Evangelie te brengen door prediking, godsdienstonderwijs en andere wettige middelen, die aan het doel bevorderlijk kunnen zijn.”

Van lieverlede wordt vooral genoemde evangelist Haisma ingehuurd voor de activiteiten te Mussel. De kerkenraad van Musselkanaal betaalt daarvoor jaarlijks tweehonderdvijftig gulden aan Vledderveen (bedrag rond 1935) en Mussel betaalt er vijftig gulden voor aan de moedergemeente. Merkwaardig genoeg is Haisma ook de voorzitter van de evangelisatievereniging geworden. Althans de oudste voor handen zijnde notulen van de jaarvergadering op 28 februari 1928 geven dit aan. Er worden dan zo'n dertig zogeheten godsdienstoefeningen in het gebouw gehouden, gedurende het voorjaar en de zomer (vanaf maart) om de veertien dagen op zondagmiddag om 15.30 uur. In de wintertijd is dit op een woensdagavond het geval.

Het is overigens niet de enige activiteit. Op zondag wordt om 13.30 zondagsschool gehouden. Deze maakt met zo'n tachtig deelnemers al snel een bloeiende periode door. Meester H. Timmer uit Vledderveen geeft sinds 13 februari 1913 leiding aan de toen opgerichte jongelingsvereniging en kan eerst op zo'n achttien leden rekenen. De eveneens in 1913 van start gegaan zijnde meisjesvereniging onder leiding van de heer Kuiper telt zelfs nog één lid meer. Er is een vereniging voor kleine jongens en meisjes, waarvoor ook nog eens ruim dertig personen op de ledenlijst zijn ingeschreven. Tenslotte worden er catechisaties gehouden. De predikant van Musselkanaal komt voor de oudsten. Wanneer ds. J.C.P. van Erkel z'n intrede heeft gedaan wordt het expliciet opgemerkt dat de jongeren er graag heengaan.

Ze zijn dan op het catechese-erf ingeleid door evangelist Haisma. Hij verzorgt dezen direct na schooltijd voor de jongste kinderen (ook toen al) en vervolgens aan de kleine meisjes en jongens. In 1932 worden de hoofden van de drie basisscholen in het jaarverslag expliciet bedankt dat ze meewerken de jonge leerlingen tijdig bij de voorganger te doen belanden.

Regelmatig licht aan

Met de opsomming van deze activiteiten hebben we nog niet het einde bereikt. Het gebouw wordt in de wintermaanden regelmatig in de avonden aangedaan. Zo komen daar ook de muzikanten van Wilhelmina samen voor hun oefeningen en worden de stemmen geoefend van de Christelijke zangvereniging. Men is overigens op de zojuist aangegeven vergadering in dubio of het huis naast de evangelisatie moet worden aangekocht of niet. Toch al in gedachten over een eigen voorganger? Echter de vraagprijs schrikt af.

Want dat valt wel op als je de notulen naleest, elk dubbeltje moet vier keer worden omgekeerd. Collecten in de kerk brengen zo'n zestig gulden op, langs de huizen wordt er nog eens ruim honderd ingezameld. Met een bazar en wat overige inkomsten weet men steeds totaal zo'n tweehonderd gulden samen te brengen. Maar datzelfde bedrag is vaak al benodigd voor de kosten. Zo is reeds in 1929 het nodige geïnvesteerd in nieuwe dakgoten en een regenbak, nieuwe kachels en vernieuwing van het schilder- en pleisterwerk. Haisma zet zich in voor een bazar en weet zodoende een spaarbankboekje met een saldo van ruim honderdentien guldens op te bouwen. Dat zal nog jaren dienen voor aanvulling van de tekorten en uiteindelijk het prille begin van een eigen evangelist blijken te zijn.

Het torentje schijnt overigens altijd lek te zijn geweest. Het wordt steeds weer als probleem opgemerkt. Of is het misschien om mensen nog meer omhoog te doen zien, verwachtend dat enkele druppels van de Geest op hen zullen vallen. Dat het allemaal veel mensen op de been brengt, kun je bepaald niet zeggen. Regelmatig wordt geklaagd over de slechte kerkgang. Vooral tijdens de zomermaanden. Of men het dat minder nodig heeft, wordt nog wel eens openlijk gevraagd. Het moet dan maar weer een half uur vroeger of later worden geprobeerd. Nog meer schrik je van de opkomst tijdens de ledenvergadering. Een opkomst van elf personen inclusief de buurevangelist is al groot te noemen. Een belijdeniscatechisatie moet in de jaren dertig het aantal belijdende leden verhogen. Er wordt bij de mensen thuis over gesproken. Negen kandidaten geven zich op. Echter als het moment daar is, blijft er zegge en schrijven één over.

Geld of cadeau?

De verslagen van de vergaderingen laten eerst veel herhaling zien. Aftredende bestuursleden worden steeds herkozen. Daardoor kom je lange tijd de namen tegen van J. Eerens (van 1934-49), H. Hemmen, A. Hidding (1942-51), A. Klompmaker (van 1951) B. Klompmaker (van 1923-34), H. Klompmaker (van 1912-51), R.J. Kuiper (van 1912-42), A. Middelkamp, schoolmeester J. Ridder, die ook wel eens een dienst leidde, S. Schoenmaker (tot 1923), ouderling J. Timpener (ruim twintig jaar tot 1952) en van W. Scheper. De financiën worden besproken. Soms een saldo verdeeld tussen de organist en de evangelist. Dat leidt in 1931 tot commotie. De vraag is of de organist het in contanten moet ontvangen om er zelf iets van te kunnen kopen of het bestuur al zo'n geschenk voor hem moet aanschaffen. Met zes tegen vijf stemmen wordt besloten het geld zo te overhandigen.

Tijdens zo'n vergadering komen er vaak ook opmerkingen over het onderhoud van het gebouw. Er wordt nog wat gesproken en uiteindelijk gaat men hopelijk in gedachten van de vrij uitvoerig omschreven Bijbelinleiding weer huiswaarts. Tot volgend jaar.

Voor het eerst lees je in de voorhanden zijnde stukken over een doopdienst op zondag 2 oktober 1932. Mogelijk heeft het te maken met de predikantsvacature in Musselkanaal. Ds. C.J. Laarman uit Tweede-Exloërmond heeft de vijf kleine Musselkers gedoopt. Drie jaar later wordt tijdens de jaarvergadering voor het eerst gesproken over vergroting van de kerk. Maar wie zal dat betalen? Haisma adviseert elke mogelijkheid voor de aankoop van een hoekje grond aan te grijpen. Hij spreekt profetisch dat het er op den duur toch van moet komen.

Grotere kerk

Het gesprek is geopend. Op 27 juni 1936 wordt een speciale vergadering belegd over de aankoop van de grond achter het lokaal. Kosten: veertig gulden en 21 voor de beschrijving. De leden zijn akkoord. Bovendien vallen de ogen nog op een andere strook grond. De kogel is door de kerk. Het is daarom verkeerde timing als vanuit Musselkanaal de vraag aan de orde wordt gesteld of het moeite waard is een kerkbusdienst te gaan opzetten. Vanaf Kopstukken, via Mussel naar Muselkanaal en anderhalf uur later in omgekeerde volgorde. Haisma ondersteunt de idee. Maar de aanwezigen wikken en wegen: misschien is het iets voor ouderen en voor vrouwen als het tenminste niet teveel kost.

Het is dan bijna de laatste vergadering van de evangelist uit Vledderveen. Die volgt op 4 maart 1938. Haisma leest uit Psalm 4 en vraagt zich met vers 9 af: "Wie zal ons het goede doen zien?" Hij sluit af met het getuigenis: "Want Gij O Heer doet ons bij U zeker wonen." Krap vijf maanden later is deze enthousiaste dienaar van het Goddelijke Woord, ook in de Mussel, overleden. Als gevolg van zijn heengaan wordt er vijf keer een leesdienst door een ouderling verzorgd. Later valt ook de schoolmeester van de Zandtange, ene meester Ridder, hiervoor in. Of de mensen het nog minder op prijs hebben gesteld, weten we niet, wel zijn de collecten met 67,58 bijna twintig gulden lager.

Oorlog

Het is me nog niet duidelijk geworden wie de notulen al die jaren heeft ingeschreven. Het staat er soms wel heel treffend zonder dat dan het geheel kan worden overzien. Bijvoorbeeld in het jaarverslag over 1940. "Het jaar 1940 een jaar, die tot in het verre geslacht in gedachten zal blijven." De gevolgen zijn dramatisch. Je mag geen samenkomsten meer houden waarbij meer dan twintig personen aanwezig zijn. Het klokluiden is verboden. Er moet eerst toestemming worden verkregen alvorens een collecte langs de huizen mag worden gehouden (daarop drijft de evangelisatie). Niettemin zijn de godsdienstoefeningen gewoon doorgedaan. Van Erkel is negen keer voorgegaan en de nieuw aangetreden evangelist F.J. Nijkamp 21 keren. Hij neemt ook de leiding van de wat ingeslapen jongelingsvereniging op zich.

Overigens lijkt de oorlog in het evangelisatiewerk juist een keer te brengen. Voor het eerst wordt in 1941 een positief saldo van meer dan honderd gulden verkregen. Het zou al snel naar het tienvoudige gaan. Voorheen waren het hooguit een paar luttele guldens positief of juist een negatief bedrag. Maar nu dus niet. Opvallend is ook dat er tijdens de jaarvergadering van 4 maart 1942 maar liefst zestien leden aanwezig zijn. Er broeit iets. Niet omdat Rutger Kuiper na dertig jaar als bestuurslid en als zondagsschoolleider afscheid neemt. Ineens ligt er een brief op tafel met niet minder dan 77 handtekeningen van personen uit Mussel en Kopstukken. Ze verzoeken de kerkenraad voortaan op zondagochtend een kerkdienst in het gebouw te laten plaatsvinden. En dan ook Doop en Avondmaal. Het bestuur kan weinig met "het adres" beginnen. Dat legt de materie op het bordje van de kerkenraad. De gang zit er meteen in. Men vindt dat de uitbreidingsplannen nu ook maar eens ter hand

genomen moeten worden. Nijkamp belegt hiervoor een samenkomst met alle gebruikers, start een bouwfonds en opent daarvoor het spaarbankboekje Eigenhaard met een beginsaldo van ruim 85 gulden.

Als antwoord op de brief komt de kerkenraad vervolgens voor een langdurige bespreking over. De resultaten lijken hoopgevend. Vervolgens gaat ze ook naar Vledderveen om te bezien of Nijkamp voortaan om de andere week ook een ochtenddienst in Mussel zou kunnen leiden. Geen sprake van, oordeelt het Vledderveense bestuur. Dat zou betekenen dat er dan om de andere week in Vledderveen een middagdienst komt die veel minder wordt bezocht. Tussen alle sprekers tijdens de godsdienstoefeningen komt in 1943 ook de naam van de heer A.K Telgenhof voor.

Eigen voorganger

Zijn naam zal in de toekomst meer gaan vallen. De kerkenraad van Musselkanaal stelt hem aan om het werk in Mussel ter hand te nemen. Ondertussen is zijn voorganger Nijkamp afgevoerd naar een strafkamp in Duitsland. Vanaf 1 oktober 1944 wordt er elke zondagmorgen een dienst gehouden. De benoeming van de eigen evangelist krijgt overigens wel een staartje. De kerkenraad wil alle bezittingen van de evangelisatie overnemen. Dat wil het bestuur van de evangelisatie niet. Dan besluit de kerkenraad het gebouw van de vereniging te gaan huren. Dat voorstel is wel akkoord.

Zo begint een nieuwe fase, waarvan wordt aangegeven dat de opkomst in de diensten veel beter zijn te noemen. Een zogeheten kerkdeurcollecte brengt in één keer 66,16 gulden op. Een bedrag waar eerder soms meer dan een jaar voor moest worden gecollecteerd. Op een lijst voor verbetering van het kerkgebouw wordt nog eens krap drieduizend gulden toegezegd.

Een tegenslag is wel het feit dat de verenigingen door de oorlogssituatie moeten worden stilgelegd. “We werden van het licht afgeknipt”, luidt de reden. Als dat weer wordt opgeheven, zelfs de oorlog voorbij raakt, blijkt de animo voor de diensten weer terug te zakken. Dat is niet het geval ten aanzien van de bouwplannen. In '47 zie je wat partijvorming ontstaan. De ene groep schaaft zich rond H. Koning die voor nieuwbouw pleit en de andere groep rond A. en Jac. Middelkamp die het huidige onderkomen willen uitbouwen. De leden, ongetwijfeld in onvoldoende aantal aanwezig, moeten er twee weken later nog eens voor terugkomen. Op 24 maart 1947 zijn er maar liefst 26 leden aanwezig. Jac. Middelkamp is ondertussen ook voor nieuwbouw en met hem de grootste groep van de leden. De kogel gaat letterlijk door de oude kerk. Er moet veel geld komen, maar er wordt ook ruim geofferd. Op een lijst achttienhonderd gulden, op een bazar ruim 3.800 gulden, het saldo groeit al snel tot ruim twintigduizend gulden. Een bouwcommissie bestaande uit W. Scheper, H. Koning en B. Bessembinders kan aan de slag. Voorganger Telgenhof krijgt op verzoek een spreekbeurt van de Onstwedder kerkenraad toegewezen. Het resultaat is grandioos. Er wordt geen bedrag genoemd, maar lees maar mee: “en we weten het resultaat van de collecte die toen gehouden is voor de nieuwe Kerk te Mussel!”

Eerst moet er nog een nieuwe bouwlocatie worden gevonden. Er zijn twee mogelijkheden. Een stuk van zestig bij dertig meter van Jan Smit voor drieduizend gulden. Van Jan Bick kan een zelfde stuk tegen dezelfde voorwaarden worden verkregen. Echter de bouwmogelijkheid van het tweede perceel is minder zeker en daarom wordt voor de eerste locatie gekozen. In de notulen is later bijgevoegd: “We weten echter dat deze koop niet door kan gaan.” Het blijkt een lange wachttijd te vergen alvorens een geschikt bouwterrein wordt gevonden. Ondertussen worden in de omgeving allerlei kerken bekeken en beoordeeld, zo ook de vrijgemaakte kerk van Tweede-Exloërmond (met 86 zitplaatsen te klein en voor ruim twintigduizend te duur).

Nieuwe kerk

Evangelist Telgenhof wacht de bouw niet af maar besluit in het najaar van 1949 naar Sleen te vertrekken. Hij wordt korte tijd later opgevolgd door J. Evertse uit Wijhe. Curieus is het feit dat deze evangelist kort tevoren ook tevergeefs in Vledderveen heeft gesolliciteerd. Onder zijn leiding werken veel gemeenteleden aan acties om nog meer geld op de plank te krijgen. Een bazar en drie honderd gulden voor het rooien van anderhalve hectare aardappels bij ene Schuringa worden aan het bouwfonds toegevoegd. Ook Evertse houdt het al snel voor gezien. Na zo'n twee jaar hier te hebben gearbeid, vertrekt hij weer.

Vervolgens komt de druk bezochte jaarvergadering in 1952 onder leiding van de predikant van Musselkanaal te staan. Weer komen de bouwplannen ter sprake. Het plan van Koning is mooi, maar er

is een tekort van zo'n tienduizend gulden. De volgende zomer wordt toch met de sloop van het oude gebouw begonnen. De kerkdiensten vinden zolang plaats in de openbare school gehouden. Eveneens treedt er dit jaar een nieuwe voorganger aan in de persoon van J.Y. Pijlman.

Het nieuwe kerkgebouw wordt op zondag 10 januari 1954 ingewijd door ds. S.D. Molenaar uit Musselkanaal. Nauwkeurig wordt de eerste dopeling vermeld: Naantje Strockmeijer, dochter van J.C. Strockmeijer en A. Strockmeijer-Wesseling. Naantje Schoenmaker en Berend Kuiper zijn als eerste getrouwd. Mevrouw J. Jager is inmiddels velen voorgegaan toen zij vanuit deze kerk is begraven. Al snel wordt voorgesteld nu ook alhier het Heilig Avondmaal te kunnen vieren. Op 10 juli 1955 is het zover.

De nog weer tegengevallen bouwkosten (wat wil je ook na zo lang uitstel) hebben ondertussen een flinke bres in de financiële situatie geschoten. Of dat de reden is, blijft onbekend, maar ook Pijlman vertrekt al weer na drie jaren. Voor Musselkanaal staat vast dat er een andere oplossing gevonden moet worden. Daarom komen weer besprekingen op gang over samenwerking met Vledderveen. De meerderheid van de leden in Mussel blijkt er niets voor te voelen. Desalniettemin gooit Musselkanaal het toch op een akkoordje met de buurevangelisatie en treedt op 8 december 1957 hulpprediker J. van der Wal voor Mussel en Vledderveen aan. Hoe het hem en zijn opvolgers is vergaan, staat vermeld onder het verhaal van Vledderveen.

Van Mussel dient in ieder geval nog te worden vermeld dat het kerkgebouw nog twee keer is uitgebreid. In de zomer van 1978 wordt uiteindelijk ruim dertigduizend gulden bij elkaar gesprokkeld voor de eerste uitbreiding. Eenentwintig jaar later is daar nog een gebouw voor de jongeren aan vastgeplakt. Dat is tijdens de startdienst op 3 oktober 1999 in gebruik genomen. Als Bijbeltekst heeft voorganger F. Verkade Psalm 84 vers 5 uitgezocht: "Welzalig zij die in uw huis wonen, zij loven U gestadig." Wie weet, zal over meer bijzonderheden sedert de jaren zestig later nog eens iets kunnen verschijnen.